

duciranih vrsta na domaće vrste i koliko ih se naturalizira može reći samo znanost, ali kako vrednovati taj utjecaj nije stvar same znanosti (iako znanstvenici to ponekad čine) nego društvene percepcije.

Treba podsjetiti da se Europa demografski ozbiljno razvila tek nakon intervencije u prehrani stanovništva, tj. obilnim koristima od stranih vrsta (primjerice, kumpira, rajčica); treba reći i to da su imigranti izgradili osnove današnjih SAD-a, ili znatno pomogli razvoju društvenog blagostanja (primjerice radnici na privremenom radu), itd. dakle – »neofiti«. To znači da »strano« nije toliko strano koliko ga činimo stranim, što autorica pokazuje na kraju knjige stavom o moralnom utemeljenju etike okoliša preko ljudske etike respekta »drugih«, »stranih«, što je u području kulture (ekonomije, prava, religije, politike itd.), a ne ekologije kao znanosti. Čak da i ne razmišljamo na taj način kao o socijalnim pitanjima modernog društva, nije li sa stajališta evolucije »logično« širenje pojedinih vrsta (različitim putovima, pa i preko čovjeka), nestanak i stvaranje (hibridiziranjem) novih vrsta. Čovjek naprosto ne može biti »globalni menadžer« jer za to nije sposoban, a moralno ni ovlašten. Između ostalog i on je, kao prirodno biće, jednom svojom »funkcijom« dio konkretne Zemljine evolucije. Samo za razliku od ostalih živih bića, on je sposoban za refleksiju, vrednovanje i donošenje odluka. Zato je u pitanju neofita u kontekstu zaštite prirode primarna čovjekova zadaća analiziranje i vrednovanje »neofita« njegove vrste. I jedno i drugo pitanje nisu odvojeni. Odvojenost ekoloških od socijalnih pitanja možda je i dovelo do stanja u kojemu civilizacijski više strahujemo za biološku raznolikost (misleći prvenstveno na sve izvan čovjeka) a manje brinemo za eroziju kulturne raznolikosti. Vjerojatno to nije slučajno, a nije nam ni poznato zašto.

Ivan Cifrić

Michael Flitner, Christoph Görg, Volker Heins /Hrsg./

KONFLIKTFELD NATUR

Biologische Ressourcen und globale Politik

Leske+Budrich, Opladen, 1998, 276 str.

Rasprave o smanjivanju ili ugroženosti bioloških resursa (šume, biološke vrste, kulture tla, a naročito krv, tkivo, placenta, embrioni, geni) dobivaju na značenju u kontekstu rasprava o uspostavljanju novog svjetskog poretka i novim konfliktnim poljima, a jedno od tih konfliktnih polja povezano je s pojmom biodiverzитета. Biodiverzitet nije postao samo visokokompleksna znanstvena predmetnost nego i novi prostor sukoba interesa i moći na različitim razinama u doba komercijalne biotehnologije. Spomenuti resursi značajni su za industrijske grane moderne biotehnologije i pojavljuju se pod natuknicom *Life Sciences*.

Nakon stoljetnog iscrpljivanja prirodnih resursa danas se »priroda« shvaća kao nedostatno kolektivno dobro, kao ekoturističke aktivnosti i kao objekt »sekularizirane molitve«. Različiti razvojni stupnjevi reflektiraju se i na shvaćanja prirode. U knjizi se pokušavaju razumjeti konfliktne linije što proizlaze iz pitanja prirodnih resursa, naročito genetičkih resursa i biološke raznolikosti kao izraz politike usmjerene na kontrolu i novo definiranje »života« (8). Pri tomu se uočavaju različite dimenzije konflikata i različiti teoretski pristupi koji svjedoče o novim konfliktnim izazovima. U kontekstu ekoloških pitanja što su uslijedila naročito poslije Ria, nastala je brojna literatura a problem razumijevanja temeljnog odnosa čovjeka (društva) i okoliša (prirode) dobiva nove dimenzije interpretacija.

Knjiga što je pred nama jedan je od niza takvih zbornika koji obogaćuje suvremeni socijalnoekološki diskurs. U društvenim znanostima (naročito politologiji i sociologiji) sasvim je »normalno« razumjeti

društvo kao konfliktno polje različitih klasa, slojeva, interesa itd. Međutim, danas se »priroda« smatra novim konfliktnim poljem na kojemu sudjeluju kako različite znanosti tako i politika, države, privatne korporacije i nevladine udruge, civilno društvo i protesti urođenika.

S jedne strane, u modernom društvu nastao je strah od »erozije bioraznolikosti« (43), a u užem smislu strah od »genetske erozije«, pa se pojavljuju različite aktivnosti u »spašavanju« života – od privatnih banaka krvi do »biokolonijalizma«. U prvom slučaju nastaju sukobi između ideala zajednice i »slobodnijeg« trgovanja. U drugom slučaju riječ je o genima iz »trećeg svijeta« kao sredstva liječenja, ali samo bogatih i u bogatim zemljama. Jedan je urođenik izrazio svoje iskustvo riječima: »Oduzeli ste nam našu zemlju, naš jezik, našu kulturu, skoro i djecu. Recite sada i to da želite dijelove našega tijela« (240).

U raspravama o prirodi kao konfliktnom polju postoje dva smjera. S jedne strane, riječ je o **povijesnom aspektu razvoja konflikata** (V. Heins i M. Flitner), a s druge o **sustavnom pristupu** (Ch. Görg). Oba autorska rada osnovni su okvir autorima ove knjige u razmišljanjima o prirodi kao polju konflikata.

Volker Heins i Michael Flitner pokazuju da današnji ekološki sukobi imaju svoju povijest. Kraj »hladnog rata« postavlja ne samo nova pitanja odnosa moći nego se, pojavom »trećeg svijeta«, na nov način postavljaju životnopolitička pitanja (rast stanovništva, tjelesni identitet, prehrana, ekološke izbjeglice itd.) i oblikuju i dvije slike svijeta – strmoglavećeg i bezgraničnog. Ta viđenja svijeta intenzivirala su rasprave o budućnosti u kontekstu pitanja o resursima, a naročito u svezi s genetskom tehnologijom. Tako »prirodni resursi« postaju novo konfliktno polje. O pitanju »resursa« autori iznose novo shvaćanje, koje za razliku od ranijeg definiranja resursa kao raznolikosti i kvantitativne određenosti na nekom prostoru,

smatraju da oni ovise o stanju tehnološkog razvoja, teoretske koncepcije, socijalne konstrukcije i kulturnih perspektiva. Resursi nisu jednostavno »tu«, oni se stvaraju sukladno čovjekovim mogućnostima.

Današnji sukobi mogu se promatrati kroz tri razdoblja: razdoblje biljne industrije, »zelene revolucije« i biološke raznolikosti. U prvom razdoblju riječ je o nastojanju da se u biljnoj proizvodnji stvore »čiste linije« (»rase«) biljaka u službi industrijske proizvodnje i osigura »genetska rezerva« o kojoj je još 20-ih i 30-ih godina govorio ruski genetičar Nikolaj Vavilov. Za ovo razdoblje karakteristično je i to da se pojavljuje zaštita patenata u biljnoj proizvodnji (*Plant Patent Act* u SAD-u 1930.). Sličnu politiku vodile su tadašnja Njemačka i SSSR u kojoj je država propisivala izbor sorti koje će se sijati.

U doba »zelene revolucije« (60-ih godina) početak je svjetske agrarne modernizacije pod vodstvom američke »razvojne politike« i (po mišljenju autora) začetak današnjih konflikata. Zanimljivo je to da se u »trećem svijetu« »zelena revolucija« poklapa sa »crvenom revolucijom« – pokretom dekolonizacije i oslobađanja u Africi. Još 40-ih godina u Latinskoj Americi započelo s uzgojnim programom i utemeljenjem onoga što se danas, po mišljenju autora, krivo naziva »genetska banka«. Konzerviranje genetskih raznolikosti zbivalo se *ex situ*, a ne kao danas *in situ*.

Glede suvremene genske tematike, tadašnji cilj bio je usmjeravanje gena na skraćivanje ciklusa u biljnoj proizvodnji; rastao je otpor nerazvijenih zemalja iskorištavanju biljnih resursa; poboljšao se način hlađenja i čuvanja hrane. Doba »zelene revolucije« ujedno je doba velikih trovanja obradivog zemljišta pesticidima, na što je reagirala, primjerice, Rachel Carson knjigom **Silent Spring**.

Nakon **Konferencije UN-a u Riu** (1992) može se zapaziti smanjivanje aktivnosti aktera, ali i povećanje zahtjeva Zapada za

očuvanjem »divljine«. Istodobno je povećana mogućnost tehničke manipulacije na Zemlji nastankom *Life Industry*.

Na kraju autori iznose svoje viđenje diskusije o biopolitici, odnosno konfliktima, preko dvije skupine obilježja: s jedne strane su **kulturalistički** i **naturalistički** pristupi koji se reflektiraju preko **liberterne/liberalne** i **autoritarne/konzervativne** politike s druge strane. Tako se dobivaju četiri koncepcije biopolitike: **poststrukturalistička kritika moći** i **kulturno–pesimistički anti–univerzalizam** te **kozmpolitski sociolozi rizika** i **tehnootimistični anti–kulturalisti** (32).

Görg razmišlja kako se može problem egzaktno zahvatiti i koji se procesi zbivaju – politički, ekonomski, socijalni... Nakon UNCED–a u Riu (1992) aktualni problemi su po nekim mišljenjima u sjeni drugih socijalnih pitanja (nezaposlenosti, smanjenja gospodarskog rasta itd.). Razlog tomu je još odvojeno promatranje reguliranja socijalnih i prirodnih odnosa. Görg drži da rješenje jednih pretpostavlja rješavanje drugih i obrnuto. Dva su značajna pitanja: (1) što su stvarni problemi, kako se konstituiraju, koji su akteri i procesi na djelu i (2) kakav naročiti karakter ima ekološka tematika ako mora polaziti od novog strukturiranja društvenih odnosa u svjetskim razmjerima?

S obzirom na činjenicu globalizacije, sve je primjetniji novi odnos između znanosti i politike, pa nastaje **politizirana znanost**, ali i **znanstveno ovisne političke odluke** (40). U tom svjetlu može se razumjeti odnos ekonomije i politike, kulture i prirode. Ovisno o razumijevanju globalizacije moguće su različite procjene rješenja – od nade u kooperativnost do upozorenja na **eko–imperijalizam** (42).

Problem biodiverziteta utječe na niz procesa koji su manje ili više povezani s prevladavajućim načinom života, pa se može prepoznati kao socijalni problem. Primjere, u Indiji je bilo poznato 50.000 vrsta riže, a danas oko 30–50 vrsta. Na smanje-

nje su mogli utjecati klimatski uvjeti, ali i »zelena revolucija«. Uzgajanje riže povezano je sa socijalnim odnosima, načinom života, odnosno spolova, itd. pa bi povećanje biološke raznolikosti moglo značiti zahtjev za povratkom na tradicionalni način života; ili pak, »druga zelena revolucija« uzimajući u obzir iskustva iz prve »zelene revolucije«. Osim toga, teško je reći da je nestanak brojnih vrsta riže napad na »netaknutu« prirodu, jer su te vrste oblikovane u nekom društvenom procesu.

Gubitak biodiverziteta utvrđen je na različitim prostorima, pa autor pokazuje (na četiri razine) što je zajedničko svim gubicima raznolikosti. Prije se, također, znalo da postoje različite vrste, ali se predmetnost »biološka raznolikost« konstituira u određenim okolnostima stanja i razumijevanja znanosti. Zato kaže da »jedinstvo predmeta biodiverziteta nije jednostavno prirodno dano, nego je produkt pojmovnog i metodičkog razvoja kod kojega su taxonomija, ekologija, agrarna znanost i druga podpodručja bioznanosti sintetizirane« (44).

Konfliktno polje regulacije prepoznatljivo je preko pitanja »prava raspolaganja« genetičkim resursima i »načela pravednosti«. Tako se načelo »nacionalne suverenosti« nad genetičkim resursima može sučeliti načelu »zajedničkog nasljeđa čovječanstva«.

Glede **regulacije biološke raznolikosti** autor drži da se radi s jedne strane o postizanju ciljeva, a s druge strane o zajedničkoj igri društvenih i prirodnih procesa, refleksije širokog oblikovanja odnosa društva prema prirodi. Pitanje »regulacije biološke raznolikosti« zahtijeva uzimanje u obzir nekoliko problemskih razina: znanstvene, indukcije krize, pitanje moći i raspodjele. Sve to je razumljivo u nekom kontekstu, pa je pitanje regulacije povezano s konstituiranjem »prirode« kao elementa kapitalističkog globaliziranja, jer su »socijalna i ekološka pitanja stvarno elementi iste situacije« (58).

Pored ova dva uvodna teksta u nastavku zbornika različitim aspektima bavi se više autora. Ronnie D. Lipschutz: *Pred velom neznanja*; Michael Goldman: *Svemoć i zajedničko dobro*; Kathy McAfee: *Spašavanje ili rasprodaja prirode?*; Ulrich Brand i Christoph Görg: *Novi akteri biopolitike*; Radna grupa za biopolitiku (interdisciplinarna skupina na J. W. Goethe–Universität Frankfurt koja se bavi ovim pitanjima): *Mnogo je različito: bioraznolikost u bioznanostima*; Arun Agrawal: *Duhovno vlasništvo i »urođeničko« znanje: ni oružje ni zlatno jaje*; Cori Hayden: *Hibridne forme znanja – prostor Mexika na tržištu bioraznolikosti*; Lori Andrews i Dorothy Nelkin: *Komu stvarno pripada tijelo?*; Susana B. Hecht: *Tropska biopolitika – šume, mitovi, paradigme*.

Čitajući ovaj zbornik pojavljuju se različite asocijacije o našem dosadašnjem znanju o društvu, razvoju i o pristupu odnosima društva i prirode. U cjelini ga se može prihvatiti kao dio suvremene kulturnoantropološke literature.

Primjerice, dosad se govorilo o postojanju tri svijeta. U kontekstu rasprava o biološkoj raznolikosti i njezinoj vrijednosti, negdašnji urođenici – najviše zanimljivi antropolozima i etnolozima – definiraju se kao »četvrti svijet«. Za developmentalizam 60-ih godina oni su bili dio divljine, kao što se i »treći svijet« nekima činio perspektivno problematičan i gotovo beznađan slučaj. Sam pojam »urođenici« ne znači nešto »izolirano«, »lokalno«, »hibridno«, »seljačko« za te male skupine, niti tehnički »primitivizam«, nego taj pojam sadrži u sebi i dimenziju tradicijom sakupljenog znanja o prirodi koje je za modernu farmaceutsku industriju vrijedan resurs.

Također smo gotovo navikli razlikovati »divlju« (izvornu, netaknutu) prirodu, za koju je možda problematično reći da još postoji, od »kultivirane« (antropogenizirane) prirode, one prirode s kojom se čovjek u kulturnoj povijesti kontinuirano

»susretao« u svim predmodernim društvima, odnosno »kapitalizirane« prirode kao resursne prirode i konačno »konstruirane« prirode u kojoj se primjenjuju nova znanja i tehnologije i sukladno tome ona percipira. Slično se za »čovjeka« kaže da ima dvostruku prirodu: biološku (prvu) i socijalnu (drugu) prirodu. S primjenom programa zaštite biodiverziteta, korištenjem znanosti u primjeni genetske manipulacije, nastaje vjerojatno i »treća« priroda. Što su agrikulturni sustavi s genetskim intervencijama, ako ne »treća priroda«? Što je čovjek sa zamijenjenim novim organima, genima ako ne neka »treća priroda«?

Vrijeme u koje je naša civilizacija zakoračila i što stoji pred nama možda je uistinu neispunjena posljednja stranica »Genezisa«. Moderno društvo nastoji maksimalno regulirati različita područja života i njima upravljati, a na prijelazu u 21. stoljeće regulirati biološku raznolikost. Kontrola se dosad zbivala uglavnom u ekonomskom polju preko vrednovanja prirodnih resursa, a danas se ona pomiče u polje pravne i političke kontrole biološke raznolikosti preko kojih se osigurava globalna moć. U tom nadmetanju zastupljeni su interesi država i privatni interesi međunarodnih korporacija, pa je pitanje regulacije resursnih konflikata znatno složenije. Kad bi se radilo samo o interesima nacionalnih država, možda bi suradnja u regulaciji konflikata bila uspješnija, jer su one prihvatile »Konvenciju za održanje biološke raznolikosti« što ih na neki način obvezuje, dok transnacionalne kompanije djeluju kao slobodni strijelci.

Glede biološke raznolikosti paradigmatički bi se moglo reći da su transnacionalne korporacije postale »sakupljači«. U tom kontekstu zanimljivo bi bilo povijesno i strukturno istražiti tezu da je čovjek u svojoj kulturnoj povijesti, od »kulture sakupljača« prirodnih dobara, prošao »veliki razvojni luk« tehnološkog i organizacijskog napretka u iskorištavanju prirode, da bi se ponovno vratio kulturi

sakupljača« da bi uopće kao vrsta opstao. Na svakom stupnju razvoja uspostavljao je odnos prema prirodi, a tijekom povijesti ju je i mijenjao mijenjajući svoju sliku o prirodi. Ne bi se moglo reći da je čovjek samo uništavao biološku raznolikost nego ju je i obogaćivao onim ritmom kojim je zadovoljavao svoje potrebe mijenjajući svoj okoliš. No, to ne ovisi samo o empirijskim činjenicama postojanja biološke raznolikosti nego i o socijalnoj konstrukciji svijeta prirode. Naša današnja percepcija prirode veoma je važna dimenzija rasprava o biološkoj raznolikosti, socijalnoj i ekološkoj problematici uopće.

Na kraju napomenimo i to da cjelokupna problematika biološke raznolikosti dobiva novu dimenziju u kontekstu uznapredovalih rezultata genetske manipulacije. Kritičari biotehnološkog optimizma ukazuju kako na moralna pitanja biotehnološke industrije ali i na niz slabosti povezanih s mogućnošću kontrole genetske manipulacije i održanja u poželjnim granicama. Ako je skora budućnost danas već predprogramirana i simbolično iskazana kao »biotehnološko stoljeće«, pitanje je koliko će današnja borba za očuvanje biološke raznolikosti biti učinkovita, ili je u krajnjem slučaju to borba protiv vjetrenjača – onih snaga koje misle da kontroliraju učinkovitost i posljedice svojih vizija »novog stvaranja« u kojemu će se unaprijed znati smisao cjeline života na Zemlji i održati njegova ravnoteža. U kontekstu radikaliziranih teza o biotehnološkoj budućnosti života, biološka raznolikost današnjeg svijeta – izrasla kao plod evolucijom nastalih nebrojenih generacija – čini se kao nešto što već pripada prošlosti pred snagom znanstvenog i tehničkog progressa kao ravnatelja budućeg ovozemaljskog života. Možda nam se to ipak samo čini, a možda i ne jer svijet moćnih već danas rezervira genetske resurse za sebe kako bi monopolom održao novu ravnotežu neravnoteže svijeta.

Ivan Cifrić

Rolf Peter Sieferle, Helga Breuninger /Hrsg./

KULTUREN DER GEWALT

Ritualisierung und Symbolisierung von Gewalt in der Geschichte

Campus, Frankfurt/New York, 1998, 295 str.

Knjiga *Kulturen der Gewalt* (Kulture nasilja) rezultat je dviju istraživačkih konferencija (1996. i 1997.) što ih je vodio Rolf Peter Sieferle (predaje Noviju povijest na Sveučilištu u Mannheimu). Oblikovana je kao zbornik radova trinaest autora (pretežito srednje generacije) s predgovorom Helge Breuninger (voditeljice Zaklade Breuninger koja naročito podupire istraživačke projekte koji se bave osvjetljavanjem dugoročnih povijesnih procesa i povijesnim lociranjem sadašnjosti). Rolf Peter Sieferle u uvodnom članku povezo je raznolike priloge o moći i nasilju na način koji im daje univerzalnopovijesne perspektive. Pitanja moći, sile, nasilja, itd. u kulturi mogu se istraživati s različitim stajališta. U tom zborniku odnos nasilja i kulture raspravlja se s povijesnog gledišta.

Pored predgovora H. Breuninger i uvoda R. P. Sieferlea, zbornik je sastavljen od ovih priloga: Marlies Heinz (*Oblici i funkcije državnog nasilja u Mezopotamiji od 4.–1. stoljeća prije Krista*); Paul Zanker (*Barbari, car i arena. Slike nasilja u rimskoj umjetnosti*); Gerhard Hoffmann (*Državno nasilje i »božanski« zakon na Dalekom istoku srednjeg vijeka*); Thomas O. Höllmann (*Posoljeni kralj ili kanibalizam i zastrašivanje*); Nelly Naumann (*Nasilje u povijesti ranog Japana*); Wolfram Naumann (*Put prema samuraju*); Gerd Althoff (*Pravila primjene nasilja u srednjem vijeku*); Martin Dingers (*Promjene forme nasilje u novom vijeku. O kritici teorije civilizacije Norberta Eliasa*); Michael Riekenberg (*Ratnički akteri nasilja u latinskoj Americi u ranom 19. stoljeću*); Christoph Marx (*Socijalizacija elita i nasilje: Primjer afričko–nacionalističke elite u južnoj Afri-*